

A VÉLELEM MINT JOGTECHNIKAI ESZKÖZ ÉRVÉNYESÜLÉSE, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A POLGÁRI TÖRVÉNYKÖNYV RENDELKEZÉSEIRE

THE EMERGENCE OF PRESUMPTION AS A LEGAL TECHNICALITY IN USE, WITH SPECIAL REGARD FOR THE PROVISIONS OF THE CIVIL CODE

Kiss Brenda*

Absztrakt

A jelen tanulmány célja, hogy összegezze a vélelem mint jogtechnikai eszköz érvényesülését a hatályos polgári szabályozás anyagában. Elsődlegesen a jogtörténeti háttér kerül bemutatásra, a görög, valamint a római jogi gyökerek felfedésével. Áttekintésre kerülnek továbbá a dogmatikai alapok és a vélelmek természetéhez kapcsolódó jogelméleti viták is.

A tanulmány egyik központi eleme a fikció és a vélelem elhatárolása, mely a jogtudomány számára vitatott kérdéskör. Ennek kifejtése során bemutatásra kerülnek olyan neves jogelméleti gondolkodók nézetei, mint Grosschmid Béni, Plósz Sándor és Magyary Géza. Végül a hatályos polgári szabályanyagban megjelenő vélelmek ismertetésére kerül sor, melynek célja a jogalkalmazásban való érvényesülésük minél átfogóbb bemutatása.

Kulcsszavak: vélelem, praesumptio iuris et de iure, fikció, jogtechnikai eszközök, apasági vélelem, cselekvőképtelen kiskorú, holtinak nyilvánítás, elévülés, törvényes öröklés, okiratokhoz fűződő vélelmek

Abstract

This study aims to summarize the application of presumption as a legal technique within the current civil legislation framework. The historical background is presented, uncovering the Greek and Roman legal roots. Dogmatic principles and theoretical debates related to the nature of presumptions are also reviewed. One central aspect of the study is the distinction between fiction and presumption, a contentious legal literature issue. In elaborating on this, the views of prominent legal thinkers such as Béni Grosschmid, Sándor Plósz, and Géza Magyary will be presented. Finally, an overview of presumptions appearing in the current civil legislation is described, aiming to illustrate their application in legal practice comprehensively.

Keywords: presumption, praesumptio iuris et de iure, fiction, legal techniques, presumption of paternity, incapacitated minor, declaration of death, statute of limitations, intestate succession, presumptions relating to documents.

* Kiss Brenda, harmadéves, nappali tagozatos joghallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, b.kissbrenda@gmail.com. Konzulens: Dr. Juhász Ágnes egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Civilisztikai Tudományok Intézete, Polgári Jogi Tanszék, agnes.juhasz@uni-miskolc.hu

1. Bevezető gondolatok

„A törvényes vélelem nem tartozik azok közé a kérdések közé, amelyeknek a mindennapi gyakorlati életben elsőrangú fontosságuk van, nem áll a nagy kérdések országútján, hanem inkább a háttérben húzódik meg.”¹

Magyary Géza gondolatai rávilágítanak a vélelmek megítélésének kettősségére. A jogalkalmazásban, illetve a bizonyításban betöltött meghatározó szerepük ellenére a jogirodalomban nem kapnak elsődleges szerepet. Ahhoz, hogy komplex jogi természetük feltárásra kerüljön, jogelméleti alapvetéseiben való elmélyedés, rendszerük összegzése és a jogalkalmazásban való érvényesülésük vizsgálata szükséges.

A vélelem a többi jogághoz viszonyítva a polgári jog területének szabályozásában kap kiemelt szerepet. A büntetőjog nem tűri meg a törvényes vélelmeket, hiszen ez azt eredményezné, hogy a bíró helyett a jogalkotó döntene el bizonyos kérdéseket, mely a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvét csorbítaná, így egyfajta kötött bizonyítási rendszerre jellemző vonásokat kölcsönözne a büntető eljárásnak. Meghatározó kivételként az ártatlanság vélelme² nevesíthető, melyet az Alaptörvény XXVIII. cikkének (2) bekezdése is rögzít. A 2013. évi V. törvényt (továbbiakban: Ptk.) rendelkezéseit áttekintve megállapítható, hogy a jogalkotó a személyiségi, dologi, kötelmi, családi, illetve öröklési jog területén egyaránt meghatározó szerepet tulajdonít ezen jogtechnikai eszköznek. A vélelmek kiemelkedő szerepének szemléltetése érdekében szükségesnek tartom a hatályos polgári jogi kódexben nevesített vélelmek rendszerezését, ezzel egy átfogó képet feltárva a vélelmek jogi természetével kapcsolatban. Az 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban: rPtk.) nem szabályozott olyan terjedelemben és mennyiségben vélelmeket, mint ahogyan azt a jelenleg hatályos Ptk. teszi. Ennek háttérében állhat, hogy a jelentős számú vélelmet felsorakoztató családjog korábban külön törvényben rögzített szabályozási anyaga³, mára a hatályos Ptk. részét képezi.

2. Jogtörténeti áttekintés

2.1. Görög előkép

A vélelmek történeti fejlődését vizsgálva jól látható, hogy azok rendelkeznek egyfajta görög előképpel, de meghatározó fejlettségi formájában, mely a hatályos joggyakorlattal számos ponton hasonlóságot mutat csak a római jogban lehető fel. A görög bíráskodás során diadalmaskodott a valószínűség művészete. Könczöl Miklós *Dikologia* című munkájában⁴ rámutat arra, hogy Arisztotelész a *Retorika* című művében rögzíti azt, miszerint adott esetben, akár a tanúk hiányában is van lehetőség a valószínűség alapján döntést hozni a felmerült vitákban. Arisztotelész kiemeli a valószínűség alapján való döntés előnyeit: a valószínűséget, szemben a tanúkkal, például nem lehet megvesztegetni. A vélelem meghatározóan római jogi gyökerekkel rendelkezik, melyre az arisztotelészi tanok, illetve a retorika egyaránt hatással

¹ MAGYARY Géza: A polgári perrendtartás egyes kérdései, in: Magyary Géza összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből 1. kötet, MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 12. szám, Budapest, 1942, 114.

² 2017. évi XC. törvény 1.§ „Senki nem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg büntetőjogi felelősségét a bíróság jogerős határozata nem állapította meg.”

³ 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (Csjt.).

⁴ KÖNCZÖL Miklós: *Dikologia*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2015, 174.

voltak.⁵ A római jogban is ismert jogtechnikai eszköz a bizonyítási eljárást szabályozó lényeges tényezővé csupán a kánonjogi fejlődés eredményeként vált.

2.2. Római jogi eredet

A vélelmek szabályozásának, illetve jellemvonásainak alapvető tételeit a római jog határozta meg. Az eljárásjogi fejlődés sajátossága, hogy kezdetekben a bíró ítéletét mérlegelési jogköre által biztosított mozgástéren belül hozta meg. A fejlett praetori jog a szabad mérlegelést tette általánossá, ellenben a császári per kötött bizonyítási rendszerével. Kivételesen egyes jogszabályok előírhatták, hogy a bizonyítás során a bíró nem közvetlenül bizonyított, hanem valószínű tényállásra alapítsa ítéletét. A vélelmek szerepe kiemelkedő súlyt a posztklasszikus korban kapott, melyet a iusztiniánuszi kodifikáció tartalma, illetve szerkezete is alátámaszt, hiszen külön fejezetet szentel a Digestában a bizonyítási rendszereknek, illetve a vélelmeknek.⁶

A római jog számára már ismert volt az egyszerű, vagyis megdönthető (*praesumptio iuris*), illetve a megdönthetetlen vélelem (*praesumptio iuris et de iure*) megkülönböztetése. A férj apaságának véelme például megdönthető vélelem volt, tehát lehetővé tették az ellenbizonyítás lehetőségét. A római jogászok a *praesumptio* szót, mint jogi terminus technikust a gyakorlatban konkrét megnevezésként nem alkalmazták.⁷ A megdönthetetlen vélelmek kevesebb esetben merültek fel, mint az egyszerű vélelmek. Nevezetesen ilyen vélelemnek minősült a gyermek fogamzásának ideje, mely ellen a római jog kizárta a bizonyítás lehetőségét. A jelenleg hatályos magyar szabályozás ezzel szemben megdönthető vélelemként rögzíti a fogamzás idejét. Az erre vonatkozó vélelem a római jogban strict módon rögzíti, hogy a fogamzást a szüléstől visszafelé számított 182. és 300. nap közé kell datálni.⁸ Hasonló megítélés alá esett a stipulatio⁹ szóbeli megkötéséről kiállított okirat, mely megdönthetetlen vélelmet keletkeztetett a tekintetben, hogy az okirat létrejöttével a szóbeli kérdés-feleletet is megvalósultnak tekintették.¹⁰ Fontos kiemelni, hogy a római jog szabályozása körében ismert volt egy harmadik eset is, amely egyfajta átmenetet képezett a vélelem említett két típusa között. Ebben a harmadik esetben a vélelem csak egy meghatározott tény bizonyításával volt megdönthető. Ilyen sajátos kettős megítélésű vélelem volt az említett stipulatiós okirat esetében felmerülő vélelem. A vélelem ugyanis csak abban az egy esetben volt megdönthető, ha sikerült azt bizonyítani, hogy az egyik szerződő fél az okirat keltezése szerinti egész napon nem tartózkodott a keltezés szerinti városban, vagyis erre tekintettel a szóbeli kérdés és felelet nem valósulhatott meg. Ebben az esetben tehát az ellenbizonyítás kizárólagosan az említett tény fennállására irányulhatott.¹¹ Megdönthető vélelmet állított fel a posztklasszikus jog az öröklési viták tekintetében a jogalkalmazás, illetve bizonyítás könnyítése céljából a szülők és gyermekeik közös veszélyben való elhalálzásának esetére (*commorientes*). Vélelmeztek a tényállás tekintetében az elhalálzás sorrendjét, amely alapján legelőször a serdületlen gyermekek, majd a szülők, legvégül pedig a serdült gyermekek halála következett be.¹²

⁵ FÖLDI András: Széljegyzetek a vélelmekről és fikciókról, Budapest, 2020,

<https://jog.tk.hu/blog/2020/06/szeljegyzetek-a-velelmekrol-es-a-fikciokrol>, (letöltés ideje: 2024.03.10.)

⁶ BRÓSZ Róbert – PÓLAY Elemér: Római jog, Tankönyvkiadó, Budapest, 1992, 105.

⁷ PLÓSZ Sándor: A törvényes vélelem természete, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1927, 172.

⁸ FÖLDI András – HAMZA Gábor: A római jog története és intézményei, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2020, 159.

⁹ A római jogban a szolgáltatásra irányzott szóbeli kérdés és arra azonnal adott szóbeli felelet alakjában létrejött szerződés

¹⁰ FÖLDI – HAMZA: A római jog története és intézményei..., 494.

¹¹ FÖLDI: Széljegyzetek a vélelmekről és fikciókról i.m.

¹² FÖLDI – HAMZA: A római jog története és intézményei ..., 205.

A házassági vagyoni jog területén is létezett nevesített vélelem, mely Mucius Scaevola pontifex nevét őrzi. A *praesumptio Muciana* vélelmet állított fel a nő házasság fennállása alatt szerzett szerzeményeinek eredetére nézve. A vélelem tartalmát tekintve a nő szerzeményeire kimondja, hogy azok mind a férjtől származnak, kivéve azokat, amelyek vonatkozásában a nő képes volt bizonyítani, hogy azt örökölte vagy ajándékozás jogcímén harmadik személy juttatta neki.¹³ A római jog az elbirtoklás (*usus*) érvényességének kellékei között nevesítette az elbirtokló oldalán a jóhiszeműség fennállását a birtokba lépés időpontjában. Ezt a jóhiszeműséget az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kellett.¹⁴

3. Dogmatikai alapvetés

3.1. Jogtechnikai eszközök

A vélelem, mint jogtechnikai eszköz gyakorlatban való érvényesülésének részletes ismertetése előtt fontosnak tartom az általános dogmatikai alapok feltárását. Ahhoz, hogy minél teljesebb kép rajzolódjon ki, egészen a jogalkalmazás alapvetéseitől kiindulva tartom célszerűnek a gondolatmenet kifejtésének elkezdését. A nagyobb rendszerből, jelen esetben a jogalkalmazásból kiindulva, fokozatosan egyre közelebb juthatunk a jogtechnikai eszközök rövid áttekintésén, illetve disztinkcióján keresztül a bemutatni kívánt vélelmek rendszeréhez.

A jogalkalmazás alapvető célja általánosságban megfogalmazva az, hogy kapcsolatot teremtsen egy adott élethelyzet, illetve az általános, absztrakt jogi szabályok között. A jogalkalmazó a jogszabályokat a konkrét történeti tényállásra vetítve, vagyis minősítve megállapítja annak joghatásait. A jogalkalmazás azonban sok esetben nehézségekbe ütközhet, hiszen a mindennapokban előálló élethelyzetekre nem minden esetben alkalmazhatóak az absztrakt, elvont jogszabályok. A jog az említett nehézségek mérséklése, a jogalkalmazási problémák megoldása érdekében alkalmaz jogtechnikai eszközöket.¹⁵ Ezen eszközök között említhető a fikció, a vélelem és az analógia. A jogirodalomban a vélelmeket érintő viták sarkalatos pontja a fikció és a megdönthetetlen vélelem egyértelmű elkülönítésének kérdése. (lásd: 3.2.) Egyes nézetek szerint a megdönthetetlen, mint abszolút vélelem egy nem létező kategória, amely beolvad a fikciók körébe.

3.1.1. Analógia

Noha a jelen tanulmány alapvetően a vélelem mint jogtechnikai eszköz alapvető jogi természetének és gyakorlatban való megjelenésének vizsgálatára irányul, fontosnak tartom a fikció és az analógia rövid ismertetését is, hiszen definiálásuk által a vizsgált jogtechnikai eszközök könnyebben felismerhetők, és látszólagos hasonlóságuk ellenére jobban megkülönböztethetők egymástól. Jogi természetüket vizsgálva azon következtetés vonható le, hogy a vélelem, a fikció és az analógia alapjaikban térnek el egymástól, hiszen alkalmazásuk hátterében eltérő jogpolitikai megfontolás áll.

Az analógia alkalmazásának fő célja a polgári jogi jogszabályok alkalmazása során felmerülő joghézagok kitöltése. Az analógia a konkrét jogszabályhely által nem szabályozott élethelyzetre egy ahhoz hasonló esetre vonatkozó szabály alkalmazását jelenti annak érdekében, hogy a jogalkalmazás rugalmassága és hatékonysága biztosított legyen. A gyorsan

¹³JANCSÓ György: A közszerzeményi jogról, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 1882/10, 76.

¹⁴VÉCSEY Tamás: A római jog külső története és institúciói, Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda, Budapest, 1893, 306.

¹⁵BARZÓ Tímea – PAPP Tekla (szerk.): *Civilisztika I*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2018, 64.

változó életviszonyokhoz, a rohamos technikai fejlődés által felmerülő helyzetek, kihívások a jog az analógia útján képes alkalmazkodni, és elősegítheti az észszerű és következetes döntések meghozatalát. Az analógia tárgyalása során egy további alapelv említendő meg: a jogfejlesztő értelmezést.¹⁶

3.1.2. A fikció és vélelem elhatárolása

Grosschmid szerint „[v]annak a jogban kategóriák, a melyek a végső eredmény egy-egy oldalát tekintve, egybevágznak, mégis meg kell őket egymástól különböztetni. Miként az orvostudományban a különböző betegségeket, bárha esetleg egyaránt lethális lefolyásuk.”¹⁷

A fikció jogalkotó általi alkalmazása a törvényi szabályozásban a jogalkalmazás megkönnyítése céljából történik. Ennek érdekében a jogalkotó egy adott tényállást azonosnak mond ki egy másikkal, mely valójában nem azonos vele. A jogirodalom a jogképelem megnevezést is használja, ezzel szemléletesen kifejezve azt, hogy a jogalkotó fikció alkalmazása során egy tudottan valótlan tényt fogad el valósként. Fontos kiemelni, hogy a fikció önmagában nem jogalkalmazási technika, hanem a jogalkalmazást elősegítő jogalkotás-technikai eszköz. Abban az esetben, ha a bíróság a jogalkalmazás során fikciókat alkalmazna, a polgári jog alapelvei közül mind a jogbiztonságot, mind pedig az igazságosságot sértené. Az ilyen jellegű tevékenység ellentétben állna továbbá az alapvető alkotmányos értékekkel, és a valótlan tények elfogadása visszaéléseknek adna teret a bíróság gyakorlatában.¹⁸

A vélelem és a fikció közös vonásai között említendő, hogy mindkettő tényhelyzetek előre meghatározott módon való kezelését rendeli el a bíró számára. Kötelező erejére tekintettel egyfajta jogalkotói útmutatásként, amolyan utasításként is szolgál a jogalkalmazó bíró számára. Ennélfogva tehát hasonlóságként állapítható meg, hogy mindkét jogtechnikai eszköz a történeti tényállás egy tényállási elemét határozza meg.¹⁹ További közös vonásuk az alkalmazásuk célja, hiszen mindkettő olyan gyakorlati problémák kiküszöbölésére jön létre, mint a jogbizonytalanság, vagy az aránytalan súlyú bizonyítási nehézségek elkerülése. A hatályos szabályozásban példaként említendő a jogbiztonság érvényesülését szolgáló, a nem tulajdonostól, mint tulajdonostól való tulajdonszerzés törvényi fikciója. Ezen szabályozás alapján „kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerző megszerzi az átruházással az ingó dolog tulajdonját akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos”.²⁰ A törvényi rendelkezés azt a fikciót állítja fel, hogy a kereskedő tulajdonos volt. A rendelkezés célja a fentebb kifejtettek alapján levezethető: a jogalkotó a jogbiztonságot, mint célt szem előtt tartva a tulajdoni viszonyok tisztázottságát kívánja elérni, annak ellenére is, hogy azok nem felelnek meg az objektív valóságnak. Az említett esetben a szabályozás fikció, mivel, azt az élethelyzetet ragadja meg, amikor az eladó bizonyosan nem tulajdonos. Kulcsfontosságú, hogy a szabályozás tehát egy valótlan tényt tekint valóságnak, és ekképpen tulajdonosként kezeli azt, azt a személyt, aki a valóságban nem minősülne tulajdonosnak. Más lenne a rendelkezés megítélése akkor, ha a jogszabály általánosan írná elő azt, hogy a kereskedőt az általa eladott dolgok tulajdonosának kell tekinteni, és nem térne ki arra, hogy a kereskedő a konkrét esetben tulajdonos-e, vagy sem. Abban az esetben, ha a szabályozás szövegezése így szólna, akkor az

¹⁶ TÓTH J. Zoltán: Jogalkotástan, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 91.

¹⁷ GROSSCHMID Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből, I. kötet, Wigand, Budapest, 1901, 154.

¹⁸ BARZÓ – PAPP (szerk.): Civilisztika I..., 56.

¹⁹ TÓTH J. Zoltán: Vélelem és fikció, Budapest, 2020, 10.

²⁰ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.) 5:39. § (2) bekezdés

vélelemnek minősülne.²¹ E két jogtechnikai eszköz disztinkciója okozza a körben az egyik legélesebb jogelméleti vitát, melyhez kapcsolódó nézetek lentebb bővebben kerülnek kifejtésre.

3.2. A vélelem jogi természetével kapcsolatos jogelméleti viták

Az egyik legfontosabb jogtudományi vita a megdönthetetlen vélelem jellegével, és annak, fikciótól való elhatárolásával, elhatárolhatóságával kapcsolatos. A jogelméleti vita központi tárgyát az képezi, hogy az ún. megdönthetetlen vélelem (*praesumptio iuris et de iure*) valóban vélelemnek tekinthető-e, avagy az inkább fikciónak minősíthető. A jogelméleti szakirodalmon belül nincs kialakult konszenzus abban a kérdéskörben, a megdönthetetlen vélelem egyenrangú-e az ún. valódi vélelmekkel. Azon jogelméleti kutatók, akik a megdönthetetlen vélelmet megkérdőjelezik, és azt fikcióként azonosítják, abból az álláspontból indulnak ki, hogy az lényegileg különbözik a „valódi” vélelemnek minősülő *praesumptio iuristól*. Meglátásuk szerint mivel megdönthetetlen vélelem esetén az adott tény kötelezően alkalmazandó, és nincs ellenbizonyításnak helye, vagyis nem lehet eltérni tőle, az jogi funkcióját tekintve ugyanúgy működik, mint a fikció. E felfogásban lényegét tekintve a disztinkció alapja az, hogy a jogalkotó adott-e lehetőséget az ellenbizonyításra vagy sem. A jogirodalomban ugyanakkor az a többségi álláspont, hogy bár a fikció és a megdönthetetlen vélelem valóban hasonló vonásokat mutató jogtechnikai eszközök, azonban azokat nem lehet azonosként kezelni.²² Jól szemlélteti és alátámasztja ezt a nézetet a nem tulajdonostól, mint tulajdonostól való tulajdonszerzés fikciós esetének vizsgálata.

Grosschmid a megkülönböztetés szükségességét emeli ki a fikció és az általa „erősített vélelemnek” nevezett két jogtechnikai eszköz esetében. Hangsúlyozza, hogy az ellenbizonyítás lehetősége bár egyik esetben sem lehetséges, a különbség jelentős, amennyiben megvizsgáljuk „a törvény indító okait.” Fikció esetében ugyanis „(...) a törvény tudja azt, hogy az alákerekített eset más; s végsőleg ez semmi egyéb mint szabálykiterjesztési modora a törvénynek más esetekre”, addig megdönthetetlen vélelem (Grosschmid szóhasználatában erős vélelem) alkalmazásakor „a törvény (ellenbizonyítás kizárásával) valónak vétet valamit, a minek ténybeli mibenlétét nem tudjuk.”²³

A jogelméleti viták másik kardinális kérdése, hogy a vélelmek vajon az anyagi jog vagy az eljárásjogi szabályanyag részét képezik. Megállapítható, hogy a vélelmek szabályozása meghatározó jelleggel az anyagi jog területén jelenik meg, annak ellenére, hogy azok szorosan kapcsolódnak a tényállás meghatározásának kérdésköréhez, mely viszont egyértelműen az eljárásjoghoz kötődik. A vélelmek megfogalmazásával a jogalkotó eljárási szabályt „rejt el” az anyagi jogban, hiszen meghatározza a bizonyítás irányát, tehát a bizonyítási terhet, és magát a bizonyítást, mint eljárási cselekményt is megkönnyíti, bizonyos esetekben meggyorsítja azáltal, hogy a vélelmezett tény bizonyítása nem szükséges.²⁴

E kérdéskör ugyan gyakorlati jelentőséggel nem bír a vélelmek alkalmazását tekintve, azonban a vélelmek jogi természetének még átfogóbb megértéséhez mindenképpen szükségesnek tartom a vitatott kérdéskörhöz kapcsolódó két eltérő nézőpont ismertetését.

Az egyik álláspontot nézetei szerint, melyet a magyar jogtudományban elsőként Plósz Sándor képviselt, a vélelmek anyagi jogi természetűek, mert az anyagi jogi normákat tartalmazó jogszabályokban található meghatározóan. A szembenálló álláspont azt a nézetet képviseli,

²¹ TÓTH J. Zoltán: Vélelem és fikció..., 10.

²² TÓTH J. Zoltán: Vélelem és fikció..., 11.

²³ GROSSCHMID i.m. 155.

²⁴ Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport Összefoglaló véleménye: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdése, Budapest, 2017, 110.

mely szerint a vélelmeket eljárásjogi természetűként kell felfogni, mivel bizonyítási szabályokat, tényállás-megállapítási előírásokat tartalmaznak. Pusztán az, hogy a vélelmek többsége tipikusan anyagi normákban lelhető fel, még nem zárhatja ki azok procedurális jellegét.²⁵

A hatályos Ptk. elfogadását és hatályba lépését követően született meg a Kúria összefoglaló véleményében²⁶ rögzített álláspont, mely élesen nem fejt ki érveit egyik álláspont mellett sem. A vélelmek jogi természetének megítélése, tehát azok anyagi vagy eljárásjog jellegének megítélése még lezáratlan kérdésnek bizonyul a jogirodalomban.

3.3. Vélelem definiálása, meghatározása

A vélelem ún. törvényi előfeltételezésként is nevesíthető, mely lényegében egy valószínű vagy lehetséges tényállás valószínűként való elfogadása, mely lehetővé teszi az utóbbi tényálláshoz kapcsolódó jogkövetkezmények alkalmazását bizonyítás nélkül. Erre példaként említhető a szabályozás köréből a haltnak nyilvánítás²⁷, amelyhez – a vélelem folytán – ugyanazon jogkövetkezmények fűződnek, mint a halálhoz. Ebből következik, hogy ezen jogtechnikai eszköz alkalmazása a bizonyítás könnyítését célozza olyan esetekben, mikor a bizonyítás különösen nagy, akár aránytalan nehézségeket okozna. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 266. § (3) bekezdése²⁸ a bizonyítás nélkül megállapítható tények keretében nevesíti a jogtechnikai eszközt és úgy rendelkezik, hogy a bíróság a törvényes vélelmeket – ideértve a jogszabály szerint az ellenkező bizonyításáig valósnak tekintendő körülményeket – hivatalból veszi figyelembe. A jogalkotó tehát eltekint a tényleges történeti tényállás feltárásától és a vélelmek alkalmazásával megkönnyíti a bizonyítást. (Az más kérdés, hogy a Pp. 266. (4) bekezdése alapján a bíróság által hivatalból figyelembe vett törvényes vélelmek esetén – törvény eltérő rendelkezése hiányában – ellenbizonyításnak van helye.)

Plósz Sándor szavaival élve a vélelem „*mintegy mankókkal láthatja el a tehetetlen jogszabályt, hogy neki a járást megkönnyítse.*”²⁹ Magyary Géza meghatározónak és kiemelkedő jelentőségűnek ismeri el Plósz Sándor *A törvényes vélelem természete* című alkotását, mivel a magyar jogirodalom számára mindaddig nem állt rendelkezésére egy efféle átfogó összegzés a vélelmekről.³⁰ Plósz munkája a vélelmekhez kapcsolódóan a ma napig meghatározó elméleti alapokat fektet le és olyan kérdéseket vet fel, amelyekhez kapcsolódó válaszok még váratnak magukra.

A vélelem felfogható egyfajta jogszabályszerkesztési egyszerűsítésként is, amennyiben a jogalkotó ilyenkor a mindennapokban előforduló gyakori élethelyzetek általánosságából, tapasztalatából von le olyan következtetéseket, amelynek segítségével az adott tényállás fennállása esetén valószínűsíti, hogy az a valóságban előállt helyzetben is bekövetkezett. E folyamat logikája egy egyszerű példa szemléltetésén keresztül még jobban érthető: a jog – az

²⁵ PLÓSZ: i.m. 167.

²⁶ Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport Összefoglaló véleménye: Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdése, Budapest, 2017, 110–112.

²⁷ Ptk. 2:5. §

²⁸ Pp. 266. § (3) bekezdés: „*A bíróság a törvényes vélelmeket – ideértve a jogszabály szerint az ellenkező bizonyításáig valósnak tekintendő körülményeket – hivatalból veszi figyelembe.*”

²⁹ PLÓSZ: i.m. 162.

³⁰ MAGYARY Géza: A polgári perrendtartás egyes kérdései, in: Magyary Géza összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből, 1. kötet, MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 12. szám, Budapest, 1942., 115.

ellenkező bizonyításáig – vélelmezi, hogy a házasság alatt született gyermek a férj utódja³¹. A mindennapokban a feleség a házasság fennállása alatt jellemzően nem harmadik személytől esik teherbe. A jog számol azzal a lehetőséggel, hogy mégsem a férj a gyermek vérszerinti édesapja, erre tekintettel lehetőséget ad a vélelem megdöntésére, amelynek számos jogkövetkezménye lehet.³²

A vélelem más megközelítésben a jogalkalmazás jogalkotó általi korlátozásaként, utasításként is felfogható. Plósz álláspontja szerint: „[a] törvényes vélelem a bíróhoz intézett parancs, hogy egyik tényről a másikra következtessen.”³³ Plósz idézett megállapítása talán kissé túlzó, hiszen a jogalkotó szándéka elsődlegesen nem arra irányul, hogy korlátozza a jogalkalmazást. Magyary szerint a törvényes vélelmeknél nincs szó perjogi parancsról, melynek értelmében a bíró valamely tény bizonyítás nélkül is köteles lenne megállapítani mindenek felett.³⁴ A jogalkotó szándékát vizsgálva a vélelem elsősorban jogalkalmazást könnyítő eszközként vehető számba.³⁵

3.4. A vélelmek fajtái

A vélelmek rendszerén belül annak két típusa, a megdönthető és a megdönthetetlen vélelem között tehetünk különbséget. Megdönthető vélelem (*praesumptio iuris*) fennállása során az előfeltételezett ténnyel, „ideiglenes igazsággal” szemben ellenbizonyításnak van helye. Ez esetben fontos következmény, hogy a bizonyítási teher megfordul tehát és az általános direkt bizonyítás helyett, ún. exculpatió bizonyításra kerül sor. Ennek értelmében nem annak kell bizonyítania, aki valamit állít, hanem annak, aki a valószínű általános törvényi előfeltételezésről bizonyítani akarja, hogy az a konkrét esetben nem állja meg a helyét, nem igaz.³⁶

Megdönthető vélelemnek minősül például a magánjogi kódex szabályanyagában, hogy a holtan nyilvánított személyt az ellenkező bizonyításáig halottnak kell tekinteni.³⁷ Ez a rendelkezés egy tényeken alapuló vélelem arra vonatkozóan, hogy az eltűnt személy meghalt.

Praesumptio iuris et de iure (vagyis megdönthetetlen vélelem) esetében a jog kizárja az ellenbizonyítás lehetőségét. Alkalmazására szintén jogbiztonsági okokból kerül sor, mivel ezen esetekben a jogviszony háborítatlanságához fűződő érdek erősebb, mint az anyagi igazságnak megfelelő ítélet meghozatalához fűződő érdeke. A megdönthetetlen vélelem a kivétel lehetőségét irrelevánsként kezeli, tehát semmilyen körülmény sem alapozza meg a törvényi feltételezéstől való eltérés lehetőségét.³⁸ A vélelmek ezen típusa körében nevesíthető a cselekvőképtelen kiskorúakra vonatkozó vélelem, amely kimondja, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú minden esetben cselekvőképtelennek minősül.³⁹ A polgári jogi szabályozások összességét tekintve a rendelkezések között többségében megdönthető vélelmek jelennek meg, melyekhez képest a *praesumptio iuris et de iure* megjelenése csekélyebb.

³¹ A Ptk. 4:99. § (1) bekezdése értelmében a gyermek apjának – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – azt a férfit kell tekinteni, akivel az anya a gyermek fogamzási idejének kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő vagy annak legalább egy része alatt házassági kötelékben állt.

³² BARZÓ – PAPP (szerk.): *Civilisztika I...*, 55.

³³ PLÓSZ: i.m. 180.

³⁴ MAGYARY Géza: A polgári perrendtartás egyes kérdései in: Magyary Géza összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből, 1. kötet, MTA Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata, 12. szám, Budapest, 1942, 115.

³⁵ BIRÓ György – LENKOVICS Barnabás: *Általános tanok*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2010, 123.

³⁶ TÓTH J. Zoltán: *Jogalkotástan...*, 92.

³⁷ Ptk. 2:5. § (2) bekezdés

³⁸ BIRÓ – LENKOVICS: i.m. 153.

³⁹ Ptk. 2:13. §

4. A vélelmek megjelenése a hatályos polgári jogi szabályozásban

A Polgári Törvénykönyv szabályanyagát áttekintve jelentős mennyiségű az olyan rendelkezés, melyben a jogalkotó vélelmet állít fel. Jelen tanulmányban néhány konkrét szabályozást kívánok bemutatni a Ptk. joganyagából. Célszerűnek tartok egy teljeskörű ún. lajstrom vagy katalógus felállítását a magánjogi kódex könyvei alapján elhatárolva egy nagyobb terjedelmű tanulmány keretein belül.

4.1. Személyek joga

A Ptk. személyekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazó második könyvén belül több vélelemmel is találkozunk, amelyek részben a jogképesség, részben a cselekvőképesség témaköréhez kapcsolódnak.

A fogamzás időpontjára vonatkozóan a jogalkotó a következő megdönthető vélelmet állítja fel: a fogamzás időpontja a születéstől visszafelé számított 300. nap.⁴⁰ Lehetőség van a fogamzás vélelmezett időpontjának vitatására, melynek bizonyítása elsősorban orvosszakértő kompetencia körébe tartozik. A fogamzástól az élve születés időpontjáig függő jogi helyzet áll fenn, egyfajta várományi helyzet, hiszen a jogképesség ennek függvényében veszi kezdetét. A fogamzás időpontja a jogképesség keletkezésén túlmenően kiemelkedő jelentőséggel bír továbbá az öröklési jogviszonyok tekintetében.

A személyek jogának szabályanyagában kiemelkedő fontosságú vélelem a kiskorú cselekvőképtelenségének a rögzítése. A polgári jogi kódex alapján a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú cselekvőképtelenségnek minősül minden esetben,⁴¹ függetlenül attól, hogy belátási képessége esetlegesen meghaladja a korának általánosságban megfelelő mértéket. A jogalkotó ebben az esetben is az életviszonyok általánosságából indul ki és a tizennegyedik életévét még be nem töltött kiskorú személy belátási képességének életkorából eredő éretlensége, hiánya miatt tartja indokoltnak az ellenbizonyítás lehetőségének kizárását, a megdönthetetlen vélelem rögzítését.⁴² A jog tehát ilyenkor még kivételes esetben sem enged eltérést a vélelemben foglalt szabálytól, kiemelkedő képességű és kortársaihoz képest érettebb kiskorú esetén sincs lehetőség a rendelkezés alóli mentesülésre, a vélelem megdöntésére és a tizennegyedik életévét be nem töltött személy (korlátozott) cselekvőképességének megállapítására. Hasonlóképpen megdönthetetlen vélelem a tizennegyedik életévét betöltött és nem cselekvőképtelen kiskorú korlátozott cselekvőképességét kimondó rendelkezés.⁴³

A természetes személy jogképességére vonatkozó szabályanyag körében a jogalkotó nemcsak az emberi élet kezdetéhez, hanem annak a végéhez, a halálhoz is kapcsol vélelmet. A fentebb már hivatkozott holtak nyilvánítás jogintézményéhez kapcsolódóan a Ptk. úgy rendelkezik, hogy a holtak nyilvánított személyt az ellenkező bizonyításáig holtak kell tekinteni.⁴⁴ Amint a Ptk. szövegéből ez érzékelhető, a jogalkotó – a fogantatás vélelméhez hasonlóan – ebben az esetben is ad lehetőséget az ellenbizonyításra. A holtak nyilvánítás jogintézményéhez kapcsolódó vélelem – az apaság vélelme megdöntésének kezdeményezéséhez hasonló módon – más személy jogi helyzetének megváltoztatására irányuló hatalmasságként is értékelhető.⁴⁵ A holtak nyilvánítás vélelme több jogi tény

⁴⁰ Ptk. 2:2. § (2) bekezdés

⁴¹ Ptk. 2:13. §

⁴² BARZÓ – PAPP (szerk.): *Civilisztika I...*, 128.

⁴³ Ptk. 2:11. §

⁴⁴ Ptk. 2:5. § (2) bekezdés

⁴⁵ BARZÓ – PAPP (szerk.): *Civilisztika I...*, 83.

vonatkozásában is vélelmet állít fel. Az elhalálozás tényére, illetve annak időpontjára nézve is vélelmet alkot, hiszen amennyiben a bíróság a halál időpontját a körülmények mérlegelése alapján nem tudja meghatározni, úgy az eltűnést követő hónap tizenötödik napja lesz a halál időpontjaként megjelölve.⁴⁶

Törvényi vélelem alapján bármely személyiségi jogot sértő magatartás jogellenes, kivéve, ha jogellenességet kizáró körülmény áll fenn. A Ptk. a sérelem bekövetkeztét a jogsértés pusztá megvalósulásával vélelmezi, azt bizonyítani nem kell. A jogsértés ténye önmagában szankcionálható sérelemdíj kiszabásával.⁴⁷ Ptk. 2:52. § (1) bekezdése alapján a jogalkotói szándékot vizsgálva feltárul, hogy már a jogsértés ténye is hátránnyként értékelendő. Ennek okán vélelem kerül felállításra, mely alapján a jogsértés hátrányt okoz. A sérelemdíj érvényesítéséhez nem követeli meg a rendelkezés a hátrány bizonyítását, annak a sérelemdíj mértékének meghatározása körében lesz jelentősége, amikor több szempontot értékelve, mérlegelve a bíróság megállapítja a szankció mértékét.⁴⁸

A jogi személyek nyilvántartásával összefüggésben három alapelv merül fel: okirati elv, közhitelesség elve, nyilvánosság elve. A vélelmek tárgyalása szempontjából a közhitelesség elve releváns.⁴⁹ Az elvből levezethetően a nyilvántartásban rögzített adatok fennállását és valóságát az ellenkező bizonyításáig vélelmezni kell. Ezen túlmenően érvényesül, hogy aki a nyilvántartás adataiban bízva, ellenérték fejében szerez jogot, annak jóhiszeműségét vélelmezni kell az ellenkező bizonyításáig.⁵⁰ Ehhez hasonlatos az ingatlan-nyilvántartáshoz fűződő vélelmek sora is, melyekről a dologi jogot tárgyaló egységben esik bővebben szó.

4.2. Családjog

Vélelmek tekintetében a polgári jog területei közötti megoszlást vizsgálva a családjogi szabályozás túlsúlya állapítható meg. Ennek oka lehet a fentebb már tárgyalt kodifikációs folyamat.

A számos vélelem közül az apaság vélelmét emelném ki, mint az egyik meghatározó jelentőségű szabályozást. A jogalkotó taxatív módon felsorolja az apai jogállást keletkeztető jogi tényeket. A törvény az apasággal kapcsolatos vélelmek tekintetében érvényesülésük szempontjából sorrendet állít fel mely a következő: az anya házassági köteléke, élettársak esetén emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárás, apai elismerő nyilatkozat és az apaság bírósági határozattal történő megállapítása. Az apasági vélelmek sorrendjének felállítása nem rejt magában semmilyen irányú diszkriminációt. Az apasági vélelmek rendszere egységes, ebből adódóan nem ér hátrányt egy gyermeket sem attól függetlenül, hogy házasságból, vagy azon kívüli kapcsolatból született. Mindegyik apasági vélelemhez ugyanazon jogkövetkezményeket vonja maga után.⁵¹ A házassági köteléken alapuló vélelem alapján a gyermek apjának azt a férfit kell tekinteni, akivel az anya a gyermek fogamzási idejének kezdetétől a gyermek születéséig eltelt idő vagy annak legalább egy része alatt házassági kötelékben állt.⁵² Főszabályként megdönthető vélelemként határozható meg az apaság vélelme

⁴⁶ Ptk. 2:5. § (2) bekezdés

⁴⁷ Ptk. 2:52. § (2) bekezdés

⁴⁸ PARLAGI Máttyás: A sérelemdíj iránti kereset elutasítása és a hátrány kutatása, *Jogtudományi Közlöny*, Budapest, 2018/9, 370–373.

⁴⁹ BARZÓ – PAPP (szerk.): *Civilisztika I...*, 299.

⁵⁰ Ptk. 3:12. §

⁵¹ BARZÓ Tímea: A leszármazáson alapuló rokoni kapcsolat, in: 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja (szerk.: Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókey Balázs), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 804.

⁵² Ptk. 4:99. §

a törvény által nevesített kivétellel. Nem lehet az apaság véelmét megtámadni, ha a származás reprodukciós eljárás következménye, kivéve, ha az anya férje vagy ha élettársa az eljáráshoz nem járult hozzá, vagy az apaságot bíróság állapította meg.⁵³

4.3. Dologi jog

A jogos birtok véelme jelenik meg a birtokperben, mely során a bíróság a birtokláshoz való jogosultság alapján dönt. A békés birtoklásban megzavart fél jogosultságát vélelmezni kell.⁵⁴

Az ingatlan-nyilvántartással kapcsolatban a jogi személyek nyilvántartásánál már kifejtettek továbbra is irányadóak. Szintén a közhitelesség elvéből fakad a vélelem, mely alapján az ingatlan-nyilvántartásba bejegyzett jog vagy feljegyzett tény az ellenkező bizonyításáig valósnak kell tekinteni.⁵⁵

A jogalkotó a közös tulajdon meghatározásánál kiegészítő szabályként rögzíti, hogy kétség esetén a tulajdonostársak tulajdoni hányadának egyenlőségét a törvény vélelmezi.⁵⁶ Aránymegállapítási per indítható a tulajdonostárs valós tulajdoni hányadának megállapítása vagy a vélelmezett arány megdöntéséhez.

4.4. Kötelmi jog

A kötelmi jogviszonyok szabályozásukat tekintve jellemzően eltérést engednek a törvény által nevesített, tehát kógens szabályozások kivételével. Diszpozitív szabályozás esetén, ha a felek élnek a törvény által biztosított mozgástérrel és eltérnek a szabályozástól, jogviszonyukat akarategységben rendezik. Vélelem ebben a körben akkor alkalmazandó, ha a felek között nincs eltérő megállapodás, tehát nem fejezik ki szándékukat az eltérésre, így a diszpozitív szabály lesz érvényes. Ebben az esetben a törvényi vélelem az, hogy akaratuk megegyezik az éppen szóban forgó jogszabály rendelkezéseivel.⁵⁷

Az elévülés jogintézménye megközelíthető olyan felfogásból is, mely alapján az megdönthetetlen vélelemnek minősül. Bíró György szavaival élve az elévülésben a joglemondás megdönthetetlen véelme fedezhető fel. A vélelem tartalma abban nyilvánul meg, hogy az idő múlásával a jogosultnak az igényhez fűződő érdeke közömbössé vált, emiatt nem kívánja igényét érvényesíteni a jogosult. Az a tény, hogy az arra jogosult nem él a jog által biztosított igényérvényesítési lehetőséggel hosszú időn át, arra enged következtetni, hogy egyáltalán nem áll érdekében az igény érvényesítése.⁵⁸

4.5. Öröklési jog

A törvényes öröklés szabályai szubszidiáriusak, tehát annak alkalmazására végintézkedés hiányában kerül sor, vagy az érvényes végintézkedés által nem rendezett kérdések tekintetében érvényesül. A törvényes öröklés rendjének jogalkotó általi meghatározása felfogható megdönthető vélelemként az örökgyógyó végakarata tekintetében. Ennek megdöntésére a jog

⁵³ Ptk. 4:108. §

⁵⁴ Ptk. 5:7. § (2) bekezdés

⁵⁵ Ptk. 5:173. §

⁵⁶ Ptk. 5:73. § (2) bekezdés

⁵⁷ BIRÓ – LENKOVICS: Általános tanok..., 125.

⁵⁸ LESZKOVEN László: Az elévülés, in: 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja (szerk.: Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókei Balázs), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 1389.

lehetőséget biztosít az örökhagyó számára, melynek eszközéül szolgál a végintézkedés.⁵⁹

A Ptk. rögzíti, hogy az írásbeli magánvégrendelet hatályát veszti, ha azt a végrendelezési képességgel rendelkező örökhagyó vagy az ő beleegyezésével más megsemmisíti. Megdönthető vélelmet állít fel arra az esetre tekintettel, ha az írásbeli magánvégrendelet az örökhagyó birtokában maradt, de nem került elő. Ebben az esetben az ellenkező bizonyításáig vélelmezendő, hogy az örökhagyó azt megsemmisítette.⁶⁰

4.6. Okiratokhoz fűződő vélelmek

Az okirat típusokat a Pp. határozza meg, melynek rendelkezései alapján három minősítési szint különíthető el. Az egyszerű magánokiratokhoz nem fűződik vélelem. A minősített magánokirat az ellenkező bizonyításáig teljes bizonyító erővel bizonyítja, hogy az okirat aláírója az abban foglalt nyilatkozatot megtette, illetve elfogadta vagy magára kötelezőnek ismerte el.⁶¹ A harmadik minősítési szint a közokirat, mely szintén az ellenkező bizonyításáig teljes bizonyító erővel bizonyítja, hogy a kiállító a benne foglalt intézkedést megtette, vagy a határozatot a benne foglalt tartalommal meghozta, továbbá a közokirattal tanúsított adatok és tények valóságát, a közokiratban foglalt nyilatkozat megtételét, annak idejét és módját.⁶²

5. Összegzés

A vélelmeknek a Polgári Törvénykönyven belüli rendszerének bemutatása a teljesség igénye nélkül is komplex munkát igénylő feladatnak bizonyul. A tanulmány során a polgári jogban megjelenő vélelmek sokaságának csupán a felszíne került bemutatására a hatályos szabályanyagból. A teljesszerű rendszerezés komplex munkát kíván meg, illetve a joganyagban való teljesszerű elmélyedést. A magánjogi kódexen túlmenően más ágazati jogszabályokban való kutatás hozzájárulna a vélelmek lajstromba vételének sikerességéhez.

⁵⁹ TÓKEY Balázs: A törvényes öröklés általános rendje, in: 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja (szerk.: Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókey Balázs), Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2021, 2410.

⁶⁰ Ptk. 7:42. §

⁶¹ Pp. 325. § (3) bekezdés

⁶² Pp. 323. § (3) bekezdés